

образу тогочасної кривавої сталінської епохи та її за таврування поетом, а також як засіб сприйняття даного твору мільйонами слухачів і читачів.

Як слушно зазначає Петро Засенко у своїй статті «Смертельні жнива» «недавня історія, пережита батьками, дихає у наші спini про-низливим протягом голодоморів, сибірським холодом...» [3, 162].

У цьому контексті встановлено, що роль поеми «Летіли дзвони» як історичного документа епохи минулого століття є винятково актуальною. Наголошено, що осмислення та вивчення уроків минулого саме через емоційно-психологічний поетичний образ дозволить вивільнити націю з лабет «руського міра», здобути справді неза-лежну Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабчук Емма. Теплий. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів*. Київ : Щек, 2017. С. 22–29.
2. Жулинський Микола. Білі автографи української долі. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів*. Київ : Щек, 2017. С. 130–135.
3. Засенко Петро. Смертельні жнива. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів*. Київ : Щек, 2017. С. 162–165.
4. Томенко Микола Володимирович. Мама. Рідна земля. Україна – понад усе. *Повертаюсь сьогодні до себе. Микола Томенко в колі друзів*. Київ : Щек, 2017. С. 136–139.
5. Томенко М. Трудова книжка Матері. Київ : Фенікс, 2008. 308 с.
6. Томенко О.М. Образ Матері у тетралогії «Трудова книжка Матері» Миколи Томенка. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 22, Том 2. С. 242–245. DOI:10.32782/tps2663-4880/2022.22.2.44

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.2.44>

УКРАЇНСЬКІ КЛАСИКИ ЯК ОБ'ЄКТ ХУДОЖНЬОГО ОСМИСЛЕННЯ В НАРИСАХ ТА ЕСЕЯХ О. ГОНЧАРА

UKRAINIAN CLASSICAL WRITERS AS AN OBJECT OF ARTISTIC COMPREHENSION IN O. HONCHAR'S ESSAYS AND LITERARY SKETCHES

Шевченко Т.М.,

orcid.org/0000-0002-8118-9663

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Чикур Л.Д.,

orcid.org/0000-0003-3790-0435

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Казанова О.В.,

orcid.org/0000-0002-9220-8655

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

У статті проаналізовано засоби портретування українських класиків – І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки – в нарисах та есеях О. Гончара. Наголошено на унікальній властивості О. Гончара-портретиста: здатності вчитуватися в текст українських майстрів слова, відшукувати в них первинні смисли, мати власну, не від кого незалежну незаангажовану позицію, дивитись на текст і бачити в ньому не тільки образи, а й те, що за ними стоїть, реставрувати обставини написання тексту і доводити, наскільки образність митця виявлялася і по-літературному дієвою, і, разом з тим, актуальною та імперативною. Предметом вивчення постали як есеї, так і нариси митця. Наголошено, що до цих жанрів долучено елементи рецензії, літературного огляду тощо: змішування жанрів дозволило авторові корегувати власні емоції з науковою рецепцією, а висновки щодо конкретного твору чи автора легко екстраполювати на ширші контексти. Закцентовано увагу на тому, що саме нарисам з-поміж усіх жанрів О. Гончар від-

давав перевагу у створенні образів класиків. Виділено провідні засоби портретування: жанрова відкритість, акцент на головному і другорядному, тісний зв'язок із творчістю, уписаність у широкі та вузькі контексти, використання широкої палітри засобів художньої виразності. Наголошено, що основний метод О. Гончара у створенні образів митця в його есеях та нарисах – метод особистої реставрації.

Зроблено висновки, що О. Гончар, створюючи образ класика української літератури в нарисах та есеях, стає не просто автором чи суб'єктом висловлювання, а будівничим нової естетично-духовної, соціально вагомої реальності. Кожен образ у системі есеїстичного / нарисового світотворення письменника є еманцією його морально-етичної, вірувальної, інтелектуальної, етноментальної парадигми. У складно змодельованій метафоричній формі полеміко-художньої образності митця у такий спосіб проєктується культурна, соціальна, психологічна, національно зорієнтована дійсність як автора, так і реципієнта.

Ключові слова: нарис, есей, портрет, література, класика, жанр, образність, автор, суб'єкт висловлювання.

The article analyzes the means of portraying Ukrainian classical writers – Ivan Kotliarevsky, Taras Shevchenko, Ivan Franko, Lesya Ukrainka – in O. Honchar's essays and sketches. The author emphasizes the unique feature of O. Honchar as a portraitist: the ability to read the text of Ukrainian masters of words, to find primary meanings in them, to have his own independent unbiased position, to look at the text and see in it not only images but also what is behind them, to restore the circumstances of the text and to prove how the artist's imagery was both literary practical and, at the same time, relevant and imperative. The subject of the study is both the artist's essays and literary sketches. It is emphasized that these genres include elements of review, literary review, etc. Mixing genres allowed the author to adjust his emotions with scientific reception, and conclusions about a particular work or author can be easily extrapolated to broader contexts. The attention is focused on the fact that O. Honchar preferred essays among all genres in creating images of classical authors. The leading means of portraiture are highlighted: genre openness, emphasis on the main and secondary topics, close connection with creativity, fit into broad and narrow contexts, and use of a wide palette of artistic expression. It is emphasized that O. Honchar's main method of creating images of artists in his essays and sketches is the method of personal restoration. It is concluded that O. Honchar, by creating an image of the classic of Ukrainian literature in his essays and literary sketches, becomes not just an author or a subject of expression, but a builder of a new aesthetic and spiritual, socially significant reality. Each image in the system of the writer's essay/sketch world view is an emanation of his moral, ethical, religious, intellectual, and ethnomental paradigm. In the complexly modelled metaphorical form of the artist's polemical and artistic imagery, the cultural, social, psychological, and nationally oriented reality of both the author and the recipient are thus projected.

Key words: literary sketch, essay, portrait, literature, classical literature, genre, imagery, author, subject of expression.

Постановка проблеми. О. Гончар ще за життя неодноразово підкреслював, що його як нарисиста та есеїста насамперед цікавить мистецька постать, а вже потім її творчий доробок. Можливо, тому в його спадщині так багато літературно-критичних есеїв та літературних портретів. Та й в інших літературно-критичних жанрах – статті, рецензії – ми спостерігаємо виразне портретне начало, стійкий інтерес до самого митця, увагу до творчої індивідуальності. Унікальна властивість О. Гончара як портретиста – здатність вчитуватися в текст українських та інших майстрів слова, відшукувати в них первинні смисли, мати власну, не від кого незалежну незаангажовану позицію, дивитися на текст і бачити в ньому не тільки образи, а й того, хто за ними стоїть, реставрувати обставини написання тексту і бачити, наскільки образність митця виявлялася і по-літературному дією, і, разом з тим, актуальною та імперативною.

Аналіз останніх досліджень. Портретна рефлексія як предмет вивчення була і залишається в центрі уваги Т. Шевченко, М. Штолько, І. Василенко, М. Галич, М. Воронової та інших. Нарисистика та есеїстика О. Гончара в останні десятиліття ставала об'єктом дослідження В. Галич, Н. Гаєвської, Л. Монастирського тощо.

Метою цієї статті є аналіз художніх засобів портретування класиків української літератури в нарисах та есеях О. Гончара.

Вклад основного матеріалу. Есеї та нариси О. Гончара презентують читачеві тих, хто склав, на його думку, золотий фонд української та інших літератур. Більшість досліджень присвячена співвітчизникам автора, але є й розвідки, де аналізується спадщина зарубіжних авторів, наприклад, Д. Гурамшвілі.

Зрозуміло, що представлена персоносфера літературно-критичної спадщини не випадкова. Це коло обраних, безперечно, талановитих з погляду автора поетів, прозаїків, нарисистів, творчість яких має бути і належно оціненою, і належно проаналізованою, і вписаною у той чи інший контекст, продиктований щоразу адекватним для цієї ситуації дискурсом. Справді, автор ставить перед собою непросте завдання, адже прагне це зробити в одному тексті, тож обирає єдино можливі для такої задачі форми – жанр портретного нариса та есею, до яких долучає елементи рецензії, літературного огляду тощо, відтак тут можна корегувати власні емоції з науковою рецепцією, а висновки щодо конкретного твору легко екстраполювати на ширші контексти. Крім того, у такому творі самопізнання є провідним структуроутворювальним принципом і є певний порядок, якому підпорядковуються думки та ідеї, продиктовані авторським «я». Відповідно, цей порядок може не збігатися з реально існуючим, тому цінність такого твору – не в спробі віднайти

істину, а в спробі відтворити розуміння її автором, котрий водночас виступає і в ролі естета-поціновувача, і в ролі далекоглядного аналітика, і в ролі прискіпливого науковця, і в ролі пересічного читача, не байдужого до Слова.

Проаналізуємо окремі твори О. Гончара. Так, ставлення до Т. Шевченка у Гончара особливе. Про нього він писав практично у всі періоди своєї творчості. Відомою свого часу була публікація «Шевченко і сучасність», виголошена на урочистих зборах у Києві з нагоди 150-річчя з дня народження Т. Шевченка. У пізніші періоди О. Гончар також обирає зіставлення його спадщини як неочевидні, так і її експериментальні для того, щоб випробувати гіпотези загального порядку або дійти до нового бачення ніби достатньо відомого об'єкта чи сколихнути стереотипи читацької рецепції. Про це вдало помітив І. Михайлин: «Здавалося б, О. Гончар як видатний прозаїк міг би й не виявляти потужного інтересу до творчості Т. Шевченка. Але при цьому варто нагадати, що він був і поетом, хоча його фронтіві поезії й запізнилися на добрі сорок років до читача. Крім того, Т. Шевченко був для нього не просто поетом, але пророком України і її творцем. Розуміння унікальності й грандіозності Т. Шевченка в багатьох вимірах (естетичному, біографічному, суспільно-політичному) спонукало раз у раз звертатися до його творчості» [7].

Особлива вага в цьому сенсі припадає на дослідження творчості Т. Шевченка. Однак це аж ніяк не вписується в традиційні літературознавчі підходи того ж Ю. Івакіна, Є. Сверстюка чи інших дослідників. Це ґрунтовний аналіз контексту творчості, з якого образ Митця постає зовсім в іншому світлі – Пророка, який попередив про незручні наслідки, про тривалі війни. Саме аналіз контексту дозволив критику подивитися на творчість Т. Шевченка по-іншому. Можливо, в його матеріалах цей контекст подекуди важить навіть більше, ніж власне сам твір та авторська позиція в ньому. Саме реставрація контексту дозволила створити новий – до того невідомий образ Кобзаря: бунтарського месника-вогню, автора творів із величезною життєздатністю, співця України.

О. Гончар присвятив Кобзареві чимало виступів: «Шевченко й сучасність» – доповідь на урочистому зібранні в Києві з нагоди 150-річчя поета (1964); «Жити йому в віках» – виступ на Міжнародному шевченківському форумі в Києві (1964); «Вічне слово» – передмова до «Кобзаря» (1968); «Слово на Тарасовій горі» – промова, виголошена на виїзному засіданні ІХ Міжнародного конгресу славистів у Каневі (1983); «Народився,

щоб осяяти Україну» – виступ на відкритті урочистого Шевченківського вечора у 1984 році. Варто відзначити, що в цих творах трапляються перегуки. Так, тотожні фрагменти, зокрема, знаходимо у працях «Жити йому в віках» і «Слово на Тарасовій горі», але в цілому маємо справу з цілком самостійними творами, котрі щоразу по-новому відкривають певні грані життя видатного сина українського народу. В одних творах «Шевченко і сучасність», наприклад, ідеться більшою мірою про обставини життя поета, його роль і значення для його часів і для нашого часу, в інших («Вічне слово», приміром) – ідеться переважно про поетичну спадщину, зокрема, про його «Кобзар». З усіх творів можна у певний спосіб виділити провідні жанри творів про Т. Шевченка: ювілейна доповідь, передмова, вступне слово на шевченківських заходах. Не можна сказати, що з указаних творів проглядає певна динаміка у створенні постаті Кобзаря чи по-іншому аналізується його поезія. Скрізь наголошено на його винятковій ролі в долі українського народу, української культури, літератури зокрема. Наприклад: «Кожен, хто, відкривши томик “Кобзаря”, вживеться в буйний світ його образів, сягне в його розпечені надра, відчує, що книгу цю написала людина, яка воістину вистраждала свої відкриття, людина, яка по крутизнах життя піднеслась до вершин мудрості, на верхогір'я людського духу. Поетові з його творчих висот відкрились різні часи і народи, в “Кобзарі” мовби акумулювався духовний набуток поколінь, в ньому, крізь людський біль, крізь індивідуальне, раз у раз проступає вселюдське, біблейська далеч історії тут мудро гомонить із сьогоденням» [3, с. 448].

Отже, усе сказане дає підстави подивитися на окремі розвідки О. Гончара про Т. Шевченка як на єдиний текст, у якому автор наполегливо опрацьовував знакові для себе ідеї і мотиви. Саме таким шляхом пішов І. Михайлин, який виділив такі важливі мотиви в зображенні Кобзаря в публікаціях О. Гончара: 1) класик літератури ХХ століття спростовує версію про випадковість прояви Т. Шевченка в нашому письменстві. Він переконаний, що появу Кобзаря підготували українська усна народна творчість, полемічна література і творчість Івана Вишенського, козацькі літописи Самовидця, Величка, Грабянки, спадщина Григорія Сковороди і, звісно, «Енеїда» І. Котляревського, котра стала плідним підґрунтям формування нової літератури й мови; 2) біографічні обставини життя самого Т. Шевченка, розвінчання деяких міфів і стереотипів щодо нього. Ось як пише про це харківський дослідник: «Тут

відбилися не тільки біль і гнів поневоленого бунтаря, але й щира та беззахисна у своїй відвертості й відкритості його душа. І якщо в книзі є й узагальнений народний досвід, то він був вистражданий поетом на перехрестях життя. Творцем цих нуртуючих пристрастю віршів могла бути тільки людина, яка усвідомила своє покликання й повстала проти гніту, дошукувалася найвищих істин буття, осмислювала життя в самому рухові часу, в багатоманітні його виявлення – в конкретній долі свого роду, біблійному сюжеті чи в історичних долях цілих народів» [7], 3) роль і значення спадщини Т. Шевченка для української культури. Пишучи про це, О. Гончару вдалося розкрити національну своєрідність української культури і літератури зокрема, підвалини якої були закладені І. Котляревським та Т. Шевченком; 4) складники художнього світу О. Гончара, в основі яких принципи народності й реалізму. Ось у розвідці «Вічне слово» читаємо: «Сучасники поета при характеристиці “Кобзаря” захоплено відзначали саме його народність, що сприймалася, як відкриття, як нове слово в мистецтві. І річ не тільки в тому, що перші юнацькі поезії Шевченка були написані, як тоді мовилось, “простонародним стилем” і відзначались пісенною легкістю (недарма ж деякі з них пізніше стануть співатись, будуть покладені на музику); ще важливішим було те, що поет послідовно кожне явище життя розглядає мовби очима народу, з позицій народу, кожну подію минувшини чи сьогодення поет вимірює мірою народної моралі, чистотою і цнотливістю душі трудової людини» [3, с. 442]; 5) збагачення завдяки Т. Шевченкові народної творчості і української мови; 6) акцент на винятково українській і інтернаціональній природі спадщини Т. Шевченка.

Можемо наголосити, що основний метод О. Гончара-портретиста, що використовується в його есеях та картинах, – метод особистої реставрації. О. Гончар намагається пояснити, чому Т. Шевченка називають пророком і генієм. Причому не штучно й пафосно, а дієво, доказово, переконливо, історично підтверджено. Між Тарасом Григоровичем і автором відбувається особливий нечутний для інших діалог, який не завжди вербалізується, однак його «зміст» передається через авторські враження від прочитаного в поезіях «Кобзаря» та інших літературних творах.

У матеріалах маємо унікальний варіант взаємодії: автор відкритий, а герой його художнього осмислення, будучи закритим для інших, стає «відкритим» тільки у свідомості автора цього твору через особливу реставрацію художніх текстів, майстерно вплетених у текст, особливо в розвідці

«Вічне слово». Відтак весь цей твір – це оголена історія «відкриття» Гончаром Шевченка-дієвого пророка, а не удаваного, як це часто мало місце в радянському літературознавстві, та й у деяких працях останніх років. Обравши прийом акцентуації на подробицях і виділення деталей, нав'язаних збіркою «Кобзар», О. Гончар створює образ письменника-генія, що викликає симпатію. Разом із тим, О. Гончар розвінчує ореол культового митця, штучно створений спочатку радянською системою, доводить його самотність, проаналізувавши контекст, котрий для нього і є «методом» створення образу Т. Шевченка. Варто відзначити прикметну гостру спостережливість О. Гончара, вміння фокусуватися на нетрадиційному, особливу здатність всотувати різноманітні враження, миттєво відкидаючи непотрібні. Безперечно, особлива тут роль враження та інтуїції самого нарисиста. Уява в подібному трактуванні передбачає не вимисел, цілком припустимий у малюнку та есеї, а реконструкцію психологічних станів, заґрунтовану на написане рукою великого митця.

Важливий прийом у створенні образу Т. Шевченка – цитування його творів. Фрагменти його нотаток, доповнені Гончаровими коментарями, постають єдиним цілим. Підбираючи і своєрідно типізуючи змістовні психологічні подробиці Шевченкового твору, автор допомагає читачеві зрозуміти перепад станів видатної особистості і разом з тим унаочнює особливі психологічні відкриття, які набувають естетичної структурності, подають своєрідну діалектику душі у процесі становлення. Отже, створений образ Т. Шевченка – авторська особистісно-індивідуальна психологічна «реставрація» митця на основі поетичних записів самого поета. Обраний прийом створення персонажа продиктований аналітичною природою есеїстичного психологізму (критик буквально по крупничках збирає психологічні факти та отримані знання інтерпретує, оцінює, доповнює власними коментарями, зауваженнями, однак виходить винятково з фактів об'єктивних, документально чи текстуально засвідчених).

Цей же прийом властивий і іншим літературно-критичним розвідкам О. Гончара про українських письменників-класиків: «Безсмертний полтавець», адресований І. Котляревському, «Подвиг Каменяря», присвячений Іванові Франку, «Наша Леся», де йдеться про феномен Лесі Українки, «Відлито у вогнях душі» – про Василя Стефаника.

Ось, наприклад, відомий нарис «Безсмертний полтавець», присвячений величі Івана Котляревського, написаний ще 1969 року. Тут

переконливо і разом з тим по-письменницьки щиро дана оцінка діяльності зачинателя нової української літератури, коротко здійснений аналіз його двох славнозвісних творів – поеми «Енеїда» і п'єси «Наталка Полтавка». Жанр твору – портретний нарис, адже тут подаються окремі факти життя Котляревського (народження в козацькому місті Полтаві, вчителювання в семінарії, захоплення античністю, перипетії створення «Енеїди»), розповідаються обставини видання й перших відгуків на перший твір новітнього письменства (обрання почесним членом «Вольного общества любителей российской словесности», читання «Енеїди» знаковими посталями доби відповідно до духу того часу. Окремим пластом у творі проводяться паралелі між Гоголем і Котляревським. О. Гончар-портретист шукає спільне у творчій манері й світогляді двох видатних українців: «образи «Енеїди» і, скажімо, «Вечорів на хуторі...» мають спільний родовід, є чимало спільного в самому духові цих творів, у перегуку мотивів, інтонацій, у яскравості барв, у вільній розгонистості письма...» [2, с. 412].

О. Гончар ставить «Енеїду» в один ряд зі славетними творами світової класичної літератури: «“Енеїда” – витвір воістину дивовижний: поєднання реалізму з фантастикою, найдокладніший побутопис у парі з бурхливим летом уяви, начало фольклорне й книжне, – все це, органічно злившись, дало нову поетичну якість. Перед нами не просто жартівливий переспів античного сюжету, а щось далеке складніше, оригінальніше й химерніше, що змушує своєю мистецькою несподіваністю згадати й Рабле, й Свіфта» [2, с. 417].

Епітети й метафори на адресу найвідомішої трагедійно-бурлескної поеми у світі сповнені пафосу: «весняна повинь народної мови, що вивільнилася від церковної книжності»; «духовний процес епохи»; «істинно класичне творіння»; «витвір воістину дивовижний».

Цей нарис показав, що у світоглядній позиції автора виявляється сукупність принципів, поглядів і переконань, що визначають напрямок діяльності Гончара-критика, Гончара-письменника і Гончара-зацікавленого читача, їх відношення до дійсності. Моральні принципи і норми служать регулятором взаємин і поведінки людей і, разом з естетичними поглядами, визначають ставлення до навколишнього, форм діяльності, її цілей і результатів. О. Гончар, виражаючи свої світоглядні погляди і як авторитетний для українського читача письменник, і як нарисист, тим самим виявляє особливості своєї самосвідомості. У силу того, що свідомість є єдністю відображення дійс-

ності і відносин до неї, у структурі тексту можна знайти різного роду почуттєві і раціональні утворення, що виникли у свідомості автора і віддзеркалені ним у визначеній знаковій системі.

Можемо стверджувати, що пізнання І. Котляревського, як і його творів, відбувається не тільки на емоційному, але й на раціональному рівнях. Авторські судження, оцінки і думки багато в чому виявляють позицію митця й нарисиста водночас у ставленні до спадщини зачинателя українського письменства – І. Котляревського. Головне призначення оцінних суджень у тому, щоб, повідомляючи факти, впливати на думки й поведінку людей – належним чином оцінювати здійснене свого часу І. Котляревським. Такий вплив ґрунтується на тому, що відношення людини до дійсності змінюється не стільки під впливом повідомлення про події як такі, скільки тому, що факти набувають у тексті визначеного гостро соціального фарбування. Відкритість автора в тім і полягає, що він як письменник і критик водночас сміливо ділиться з читачами власними міркуваннями. Наприклад: «У “Наталці Полтавці”, в цьому емоційно насиченому, рідкісно гармонійному творінні чи не найбільше відчувається особистість автора, його натура, совісна й поетична, розум тонкий та возвишений, як тоді казали. Хіба могла людина такої душі, такої вразливості спокійно споглядати безправність людей праці, бачити народ рідної України ніким і нічим не обороненим од свавілля, до того ж народ такий роботящий, обдарований...» [2, с. 418].

О. Гончар, прагнучи втягнути читача в пізнання досліджуваного питання – особистості І. Котляревського і його набутку, висуває різні тези, аргументи і судження. При цьому усвідомлення істинності власних висновків виражається в таких формах: упевненість у висунутих положеннях; сумнів в їхній істинності; здогад про можливість їхньої істинності тощо. Усі ці розумові авторські прояви виступають у якості психологічних елементів, покликаних додати авторській позиції особливої впливової сили.

Таким чином, О. Гончар-нарисист ділиться з читачами власними думками, знаннями, моральними уявленнями й устремліннями, життєвими і науковими цінностями, долучає елементи аналізу творів, вкрапляє той чи інший контекст тощо. Естетична домінанта світовідчуження визначає тип художньої уяви, обумовлює «тяжіння» творця в доборі тих чи тих вражень і відтворенні їх у художніх образах. Подібна функція світовідчуження визначається специфікою художнього мислення, детермінованою емоційно-естетич-

ною основою дійсності. Інтегруючи різноманітні в гносеологічному і психологічному відношенні елементи – думки, почуття, волю, уяву – світо-відчування вмикає пізнавальне і ціннісно-орієнтаційне налаштування, що робить портретний нарис про І. Котляревського цікавим, яскравим, читабельним, про що свідчить рясне цитування позицій О. Гончара про І. Котляревського в різних підручниках з української літератури для багатьох поколінь школярів.

Високо оцінює О. Гончар і творчість інших митців. Так, у творі «Подвиг Каменяра» О. Гончар прагне віднайти правильне місце для І. Франка на українській ниві і доходить висновку, що йдеться про генія, який став гідним послідовником Т. Шевченка: «Після Шевченка в нас не було такої постаті. Отже, не буде перебільшенням сказати, що Шевченко й Франко – це справді ті два могутніх крила, які винесли українське слово, українську культуру на простори світові» [5, с. 448]. Публікація написана напередодні виходу 50-томного видання творів І. Франка, що мало б стати знаковою подією для української культури. Геніальність і неповторність, титанізм і професіоналізм – ось провідні мотиви інтерпретації постаті І. Франка О. Гончаром. Багатство асоціацій («Львів дорогий нам ще й тим, що це місто Франкове, місто його титанічної праці»), емоційність викладу змісту («жива школа багатющого, неоціненного Франкового досвіду зберігає силу взірця й для нас, сучасних українських письменників») та образність думки («нам дорога ця Франкова височінь..., як і його непримиренність до хуторянства, провінційності, непримиренність до тих, чий куций ідеал завершується картиною убогої відрубної самоізоляції») поєднуються в О. Гончара із суворою науковістю та філософською заглибленістю в найвизначніші явища історії галицького письменства та українського літературного процесу («співчуття до трудової людини, вміння побачити її справжню роль у житті людини дали Франкові змогу стати першим співцем українського робітництва»). Складна діалектика зв'язку між фактом і образом розглядається у творі органічно, природно.

Оцінка творчості і діяльності Лесі України, її роль в українській культурі – особлива в літературно-критичній спадщині О. Гончара. Свій есей він назвав «Наша Леся» і одразу наголосив, що «кожним словом, кожним променем думки, кож-

ним болем своїм живе в душі нашого народу людина, що ім'я їй – Леся Українка» [4, с. 450]. В. Галич пише, що ставлення до Лесі у митця – особливе. Його вражали її стійкість і прометеївська сила її духу [1]. У нарисі він коротко переповідає обставини становлення її як мисткині, як людини, як борця, і говорить про її тісний зв'язок з народною традицією, з рідною Волинною. О. Гончар наголошував, що улюбленим героєм поетеси був Прометей як втілення ідеалу людини, яку не можна перемогти, що «в ім'я високої мети здатна жертвувати собою» [4, с. 454].

Оцінюючи місце Лесі Українки в історії, автор виходив з того, що письменниця «давно уже вийшла з українських берегів» [4, с. 453], а художня краса її творів чарує людей в усьому світі, марно столітній її ювілей (твір писався до цієї дати) рішенням ЮНЕСКО відзначав «весь культурний світ» [4, с. 457]. Відчуваючи особливу симпатію до поетеси, високо цінуючи її внесок (10 томів) в українську культурну спадщину, О. Гончар не шкодує епітетів на окреслення її феномену: «творчість поетеси давно вийшла з українських берегів», «щиросердний спів», «дівчина-витязь, закута в кольчугу свого безстрашся, гідності й правоти», «скромна була, сором'язлива, не дуже й примітна серед людського загалу, але яку непоступливість виявляла, коли йшлося про долю, честь і престиж народу».

Прийом контрасту – найпоширеніший у створенні образу Лесі Українки і оцінці її творчості: «в поезіях Лесі нерідко бринить крицевість» – «в житті була сором'язливою»; «фізично кволе тіло» – «дуже здоров'я духовне»; «світила вона «досвітні вогні» своєї поезії серед безмежної самодержавної ночі» тощо.

Висновки. Таким чином, О. Гончар, створюючи образ класика української літератури в нарисах та есеях, стає не просто автором чи суб'єктом висловлювання, а будівничим нової естетично-духовної, соціально вагомої реальності. Кожен образ у системі есеїстичного / нарисового світотворення письменника є еманцією його морально-етичної, вірувальної, інтелектуальної, етноментальної парадигми. Тексти-портрети засвідчили, що в складно змодельованій метафоричній формі полеміко-художньої образності майстра проектується культурна, соціальна, психологічна, національно зорієнтована дійсність як автора, так і реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галич В., Куцевська О. Дискурс авторського редагування публіцистичного твору: творча лабораторія Олеси Гончара : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 272 с.
2. Гончар О. Безсмертний полтавець. Твори в 6-ти т. Т. 6. Київ : Дніпро, 1979. С. 411–421.

3. Гончар О. Вічне слово. Твори в 6-ти т. Т. 6. Київ : Дніпро, 1979. С. 438–448.
4. Гончар О. Наша Леся. Твори в 6-ти т. Т. 6. Київ : Дніпро, 1979. С. 450–459.
5. Гончар О. Подвиг Каменяра. Твори в 6-ти т. Т. 6. Київ : Дніпро, 1979. С. 448–450.
6. Гончар О. Шевченко й сучасність. Твори в 6-ти т. Т. 6. Київ : Дніпро, 1979. С. 421–432.
7. Михайлин І. Літературно-критична Шевченкіана Олеся Гончара. URL: <http://www.kafedrajourn.org.ua/media/563> (дата звернення 19.01.2022)

УДК 821.161.2-3.09«18/19»І.Франко:159.923.019.4-055.1/.2
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.2.45>

КОНСТРУЮВАННЯ ЧОЛОВІЧОЇ ТІЛЕСНОСТІ У ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА: ПОЕТИКАЛЬНИЙ ТА ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТИ

CONSTRUCTION OF MALE PHYSICALITY IN THE PROSE OF IVAN FRANKO: POETIC AND GENDER ASPECTS

Шмега К.М.,
orcid.org/0000-0002-6736-2263
кандидат філологічних наук,
молодший науковий співробітник відділу франкознавства
Державної установи «Інститут Івана Франка Національної академії наук України»

У статті зосереджено увагу на поетикальних особливостях конструювання тілесності чоловічих персонажів у прозі Івана Франка. Досліджено відмінності в зображенні молодих і зрілих чоловіків, простежено специфіку відтворення вікових змін, розкрито ознаки здорового і хворого, гіпермаскулінного і фемінізованого чоловічого тіла. Зроблено також спробу окреслити риси чоловічого ідеалу, який постає із творів Франка. Крім того, помічено, що, описуючи чоловічу тілесність, Іван Франко не цурався зображувати хворе, немічне, постаріле тіло, хоча культивував передусім тілесні образи здорових, розвинутих, не надто худих, але й не огрядних, зрілих, і навіть старших чоловіків.

Детально розглянуто техніку портретування, зокрема використання художньої деталі, анімалістичних порівнянь, гіперболізації, символів. Доволі часто характеристики зовнішності чоловіків Франко передає через анімалістичні маркери, які не лише увиразнюють візуальне сприйняття, а й передають важливі нюанси психотипу героя, як-от порівняння з вовком, ведмедем, конем, бараном.

Не менш важливими є стиль та манера одягання персонажів, яким Франко приділяв багато уваги. Наприклад, у статті простежено, що вишуканий і модний одяг як ознака достатку та соціальної вищості, є елементом, за допомогою якого Франко типізує представників польської верхівки. Військовий мундир у багатьох творах є формотворчим елементом аксіології та професійного етосу чоловіків, тому зміна мундира на цивільний одяг інколи позбавляє їх не лише обов'язків, а й багатьох привілеїв.

Зроблено висновок, що міцне і розвинене чоловіче тіло для Франка співвідносне зі стійким духом, твердим внутрішнім стрижнем та маскуліною енергією. Навпаки ж, хворе або кволе тіло свідчить про моральний і духовний занепад, психологічну нестабільність чоловіка.

Ключові слова: образ персонажа, маскуліність, анімалістичні порівняння, героїчне тіло, монструозне тіло, деструктивна тілесність.

The article focuses on the poetic peculiarities of constructing the physicality of male characters in Ivan Franko's prose. The differences in the portrayal of young and mature men are studied, the specifics of the reproduction of age-related changes are traced, and the signs of a healthy and sick, hypermasculine and feminized male body are revealed. An attempt is also made to outline the features of the masculine ideal that emerges from Franko's works. In addition, it is noted that when describing male physicality, Ivan Franko did not shy away from depicting a sick, weak, aged body, although he cultivated primarily bodily images of healthy, developed, not too thin, but not overweight, mature, and even older men.

The technique of portraiture, in particular the use of artistic detail, animalistic comparisons, hyperbole, and symbols, is examined in detail. Quite often, Franko conveys the characteristics of men's appearance through animalistic markers that not only enhance visual perception but also convey important nuances of the hero's psychotype, such as comparisons to a wolf, bear, horse, and ram.

Equally important are the style and manner of dress of the characters, to which Franko paid much attention. For example, the article shows that elegant and fashionable clothing as a sign of wealth and social superiority is an element by which Franko typifies representatives of the Polish elite. In many works, military uniforms are a formative element of men's axiology and professional ethos, so changing their uniforms to civilian clothes sometimes deprives them not only of their duties but also of many privileges.